

Adellijijke ruimte

Historische landgoederen in Vlaams-Brabant (16de-19de eeuw)

Een glimp uit de geschiedenis van landschapsarchitectuur
De meerwaarde van interdisciplinair onderzoek

Geschiedenis van de tuinkunst: stijlen, stijlperiodes, trendzetters en volgers

Welke tuin, uit welke periode ook:

- Schikking van quasi dezelfde functies: siertuin, moestuin, boomgaard, bos/warande, vijver, ...
- Van de kern tot perceelsgrens en tot de horizon, met gradiënten van schaal en natuurlijkheid
- Met de mogelijkheden van het terrein, reliëf, water, oriëntatie, ...
- Op een 'eigentijdse' manier, van strak tot slingerend, van hoofs georganiseerde wandeling tot dweperig romantisch verdwalen (en alles daartussenin)

Basiskennis van de tuinkunstgeschiedenis en het instrumentarium is onontbeerlijk.

- Zuivere stijlen zijn een illusie, vocabularium van de periode, interpretatie van de ontwerper
- Tendensen en de plaatselijke interpretatie, specificiteit van de plek

Door de ogen van het verleden naar morgen kijken: een plan is meer dan een mooi prentje.

- Het is schoonheid en opbrengst, genieten en werken
- Maar evenzeer ruimte en techniek, zien en kennen

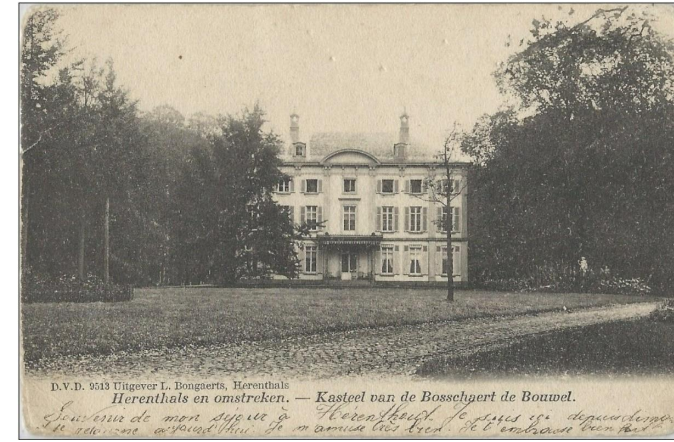
Tradities verderzetten, interpreteren, wijzigen

- Wat willen we doorgeven, wat kunnen we doorgeven
- Wensen en mogelijkheden (technisch, budgettair) op elkaar afstemmen

Uitdagingen en interdisciplinair werken

- Wetmatigheden wankelen, complexiteit en specialisatie
- Verrassingen verwachten, evolutief denken
- Respect en uitgebalanceerde integratie van kennis

Gekneed naar beste vermogen en smaak, een wandeling door buitenstedelijke adellijke residenties

ver·mo·gen (*het; o; meervoud: vermogens*)

1. gave, begaafdheid: *iets naar zijn beste vermogen doen*
2. kracht, macht = capaciteit: *aanpassingsvermogen, arbeidsvermogen, doorzettingsvermogen, gezichtsvermogen, uithoudingsvermogen*
3. (*boekhouden*) het totaal van de creditposten op de balans: *eigen vermogen* dat deel van het bedrijfsvermogen dat afkomstig is van de eigenaar(s) zelf, de bezittingen minus de schulden
4. (*in het algemeen*) rijkdom, geld, bezit: *daar ligt voor een vermogen aan spullen*

Kasteel van Gaasbeek, Gaasbeek

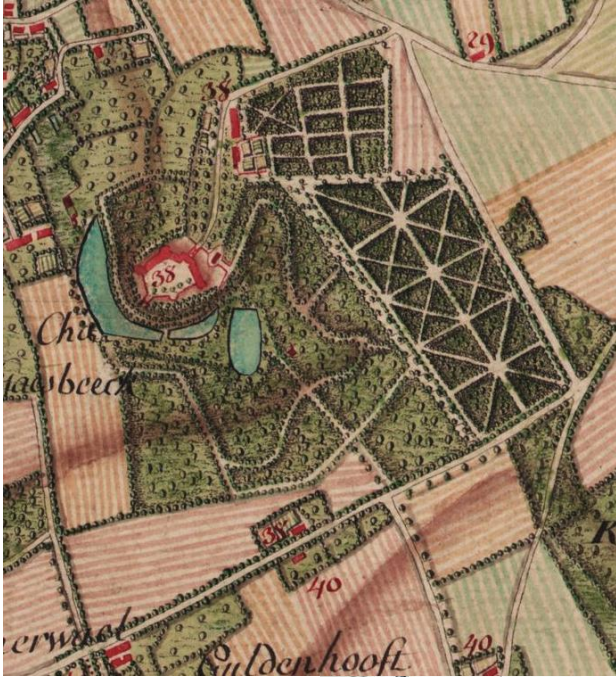

De neorenaissance binnentuin.

Historische studie

als basis voor duurzaam beheer.

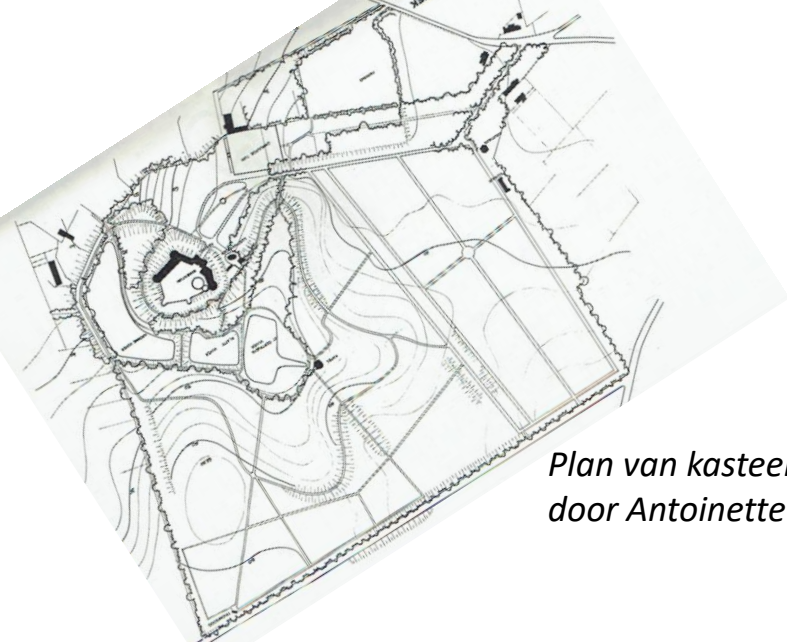
Landschappelijke inscenering en benadering kasteel

Zicht vanuit het oosten, datering KIK 1891@ KIK

Zicht op de noordgevel, voor de verbouwing @ MAG

*Plan van kasteel van Gaasbeek en omgeving,
door Antoinette Dewit -Timmermans*

1917-1918 @ KIK

- Park/tuinonderdelen en hun locatie op het terrein
- Rol van het reliëf
- Verankering van het kasteel in het landschap
- Extreme landschappelijke eenvoud in de benadering

Benadering kasteel en betreden binnentuin

1917-1918 @ KIK

Zicht op de brug en de toegangspoort, 1891, Auguste Van Gele @ KIK

- Benadering: rustig, gefocust, groots en weids
- Poort als omkadering
- Vormenrijkdom voorbij de poort, contrast
- Bescheiden en seizoensgebonden kleurpalet

De tuin gefotografeerd van onder de
ingangspoort in 1948, artikel in
'Zondagsvriend, 3 juni 1948 @MAG

Zicht vanaf de zuidzijde van de tuin, foto genomen door een
Duitse kunsthistoricus en te dateren tussen 1918 en 1922.
De perkplanten zijn mogelijk waterbegonia's @ KIK

Bijzondere deeltuin binnen het grote geheel: de binnentuin.

*Binnenkoer voor de verbouwing van het kasteel
(1887-1889) foto minstens te dateren voor 1887,
maar vermoedelijk voor of rond 1880 @ MAG_ds3*

*Werf tijdens de verbouwing @ omnia,
https://www.europeana.eu/nl/item/9200229/BibliographicResource_3000135625733*

- Evolutie van voor de aanleg van de neorenaissance binnentuin
- Van verharde ruimte naar grasveld

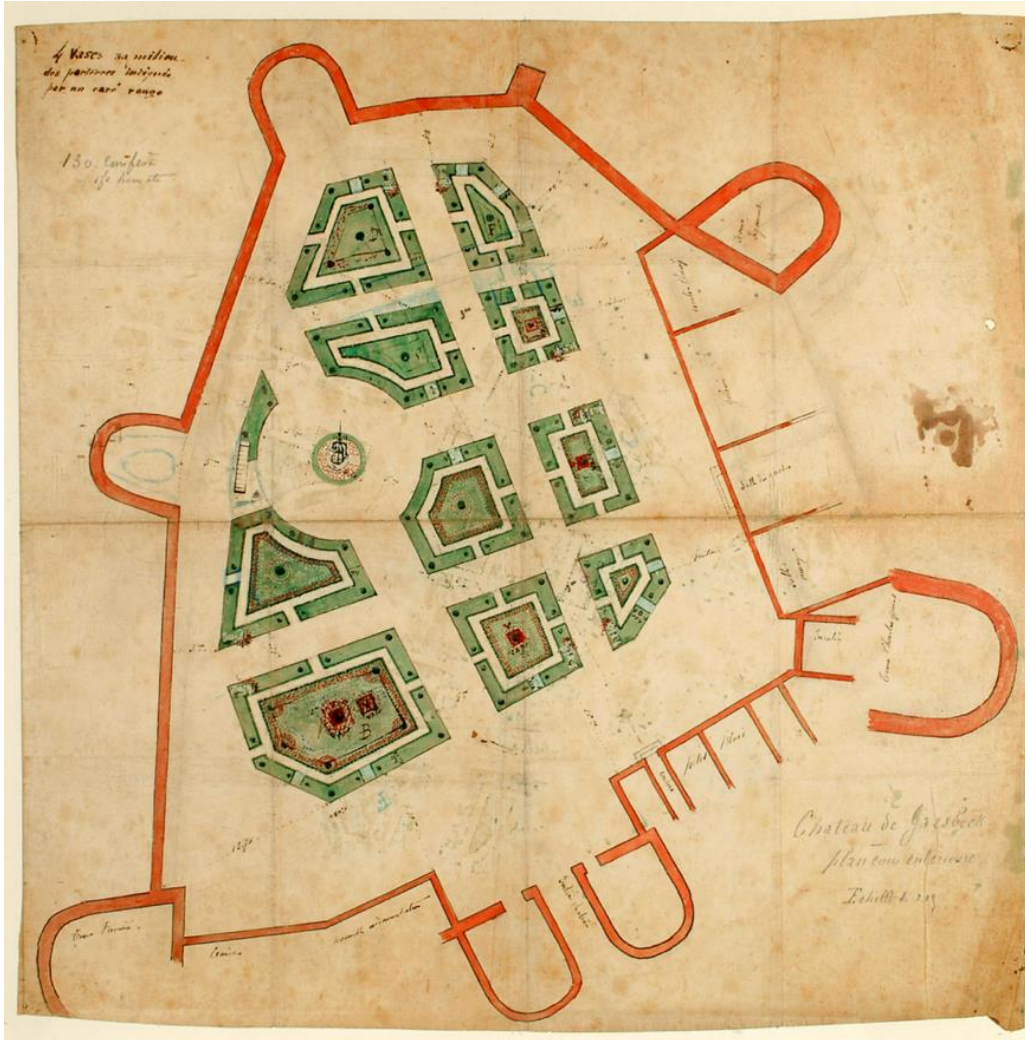
*Ontwerp uit 1830 , (opschriften: november 1830, (M)onsieur le Marquis/
(Gaas)beck/ November 1830/ F (?). Coppens (?)/chaussé(?)) @ MAG.P_75*

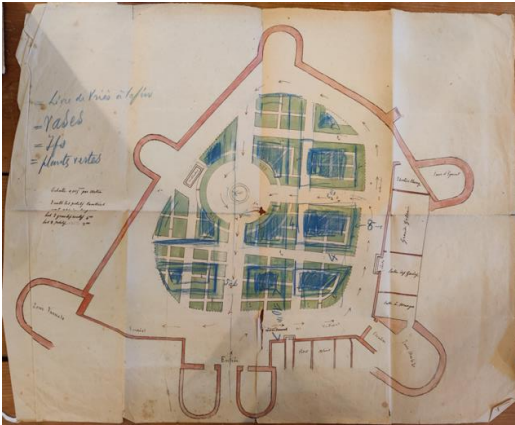
Tuin na de verbouwing, te dateren voor 1893 en in overeenstemming met het plan uit 1830 @ MAG_ds3

130 jaar geschiedenis onderworpen aan methodisch historisch onderzoek

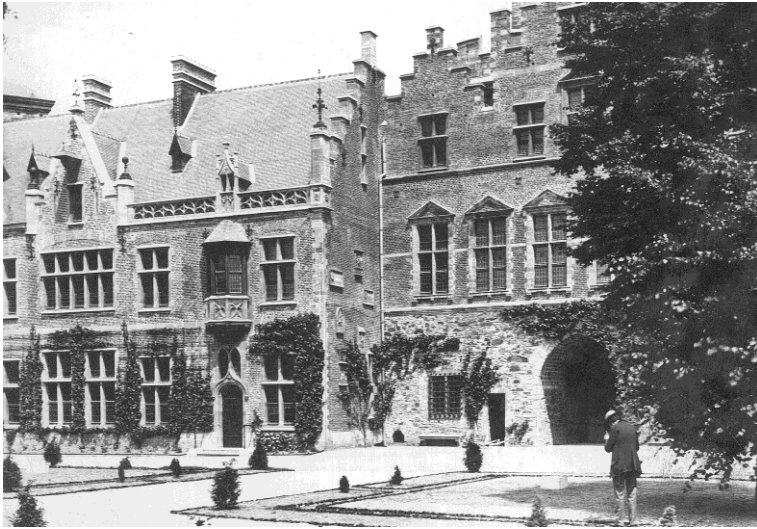
- Verschillende voorontwerpen
- Verschillende fases voorontwerp
- Ontwerpproces ontrafeld

Ontwerp voor de binnentuin in renaissancestijl, niet gedateerd, niet gesigineerd, vermoedelijk ca. 1880-1890 @ MAG.P_38 (afm. 46,7x 46,5cm, gekleefd op karton, opschrift beneden rechts: Chateau de Gaesbeek/ plan cour intérieure/ échelle de 0,05. (1/200))

Omarm de neorenaissancetuin en zijn maturiteit

*Pas aangelegde neorenaissancetuin, 1893,
Auguste Van Gele @ KIK*

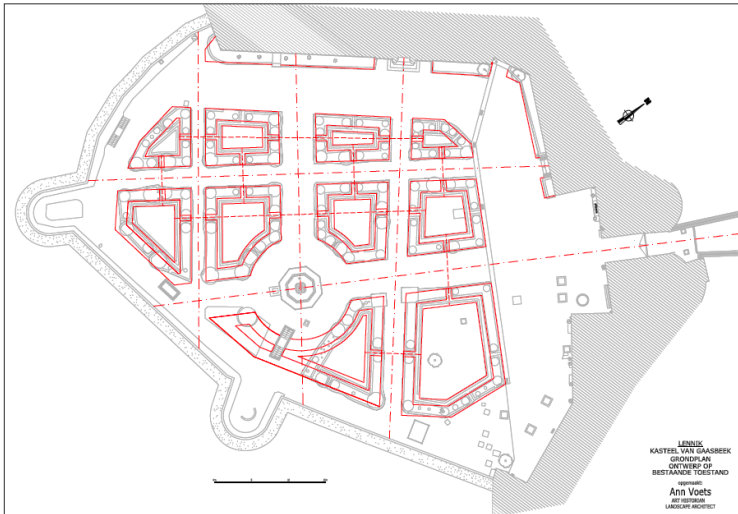
foto te dateren tussen 1918 en 1922. @ KIK

- Een neorenaissancetuin, passend geacht bij de gerenoveerde gevels van de binnenkoer, genius loci
- Geplant en heraanplant: variaties binnen een thema
- De tuin behoort tot het collectief geheugen

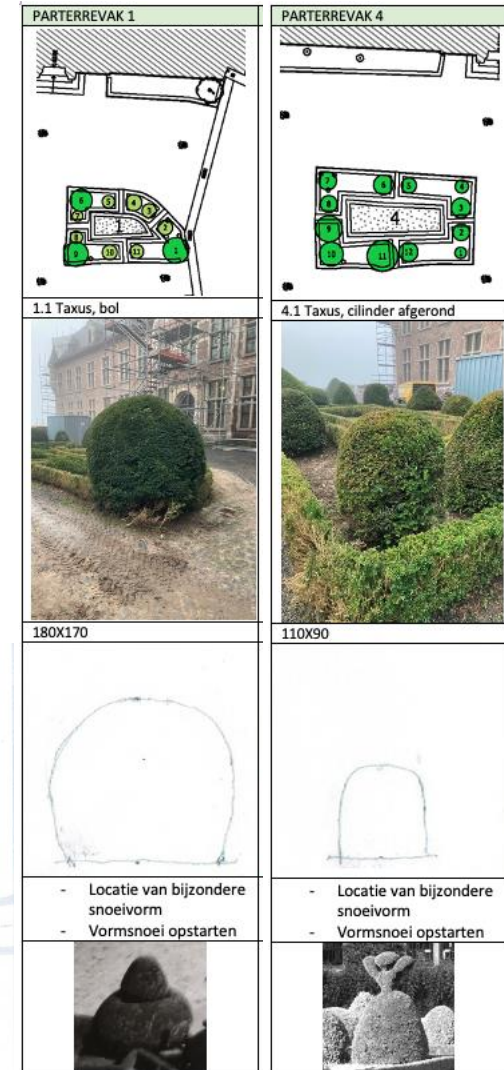
- Verknoping tussen historisch beeld en hedendaagse wensen en mogelijkheden
- Waardebepaling huidige toestand: zijn we in staat die opnieuw te bereiken?
- Verzekeren continuïteit: weghalen snoeivormen veroorzaakt een onherstelbare breuk
- Reddingsactie voor de snoeivormen: niet telkens vanaf nul beginnen om de tuin met zijn patine te behouden
- Beheer is per definitie evolutief, dimensie tijd

Methodologie: meten is weten, zo precies mogelijke inventaris

- Opmetingsplan versus historisch ontwerp
- Maatvoering en materialen (kleur en textuur)
- Behoud van snoeivormen
- Gevelbegroeiing
- Meubilair, verlichting

Kasteel de Burbure, Wezembeek-Oppem

Omvorming van
de omgrachte parterretuin
naar een park in landschapsstijl.

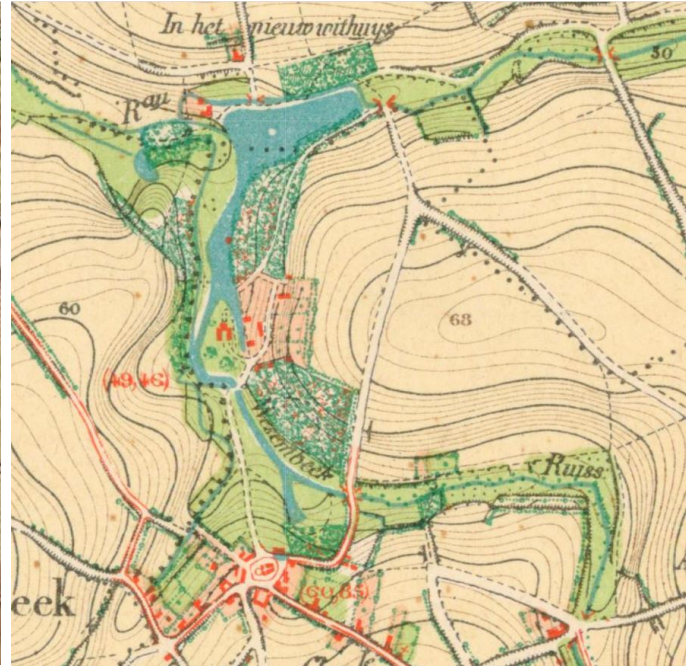

Omvorming omgrachte tuin naar landschappelijk geïntegreerde vijver

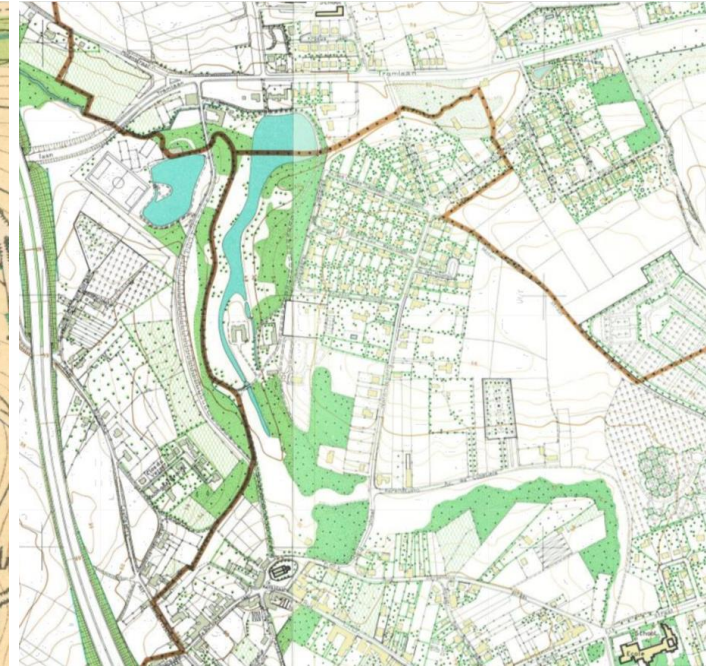
Ferrariskaart, 1771-1778 (KBR)

- Axiale verbinding tussen kasteel en kerk
- Waterbeheersing dmv gracht
- Geïsoleerde parterretuin binnen een plusminus gesloten groenbuffer
- Agrarische activiteiten buiten de buffer, buiten het gezichtsveld

Topografische kaart, 1873 @ NGI

- Spectaculaire omwenteling van streng vormelijk naar geïntegreerd landschappelijk
- Waterbeheersing en-behandeling: drager van het nieuwe landschap, visueel en functioneel (molen)
- Recuperatie van circulatie structuur, nieuwe zichtrelaties

Min. Openbare Werken, 1950-1970 @ NGI

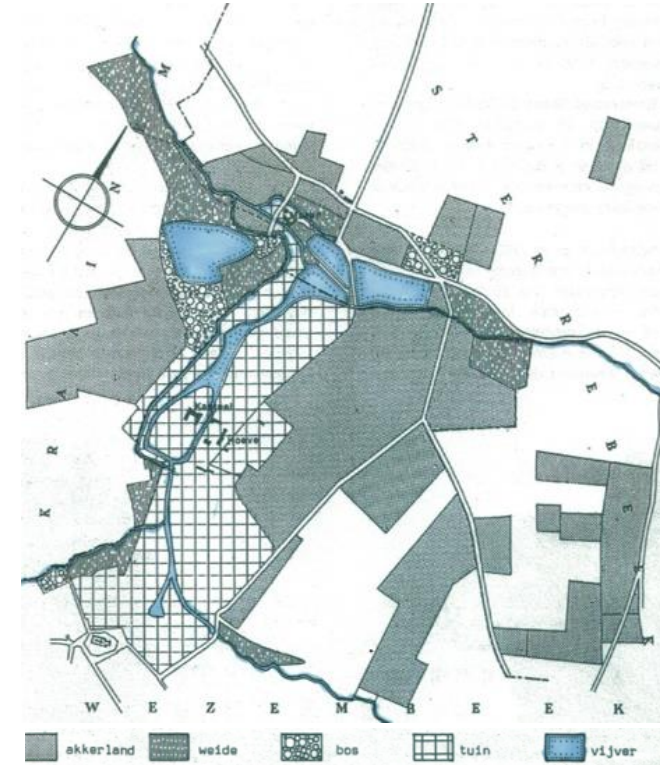
- Verkaveling aangrenzende terreinen: nieuwe harde grenzen
- Verlies agrarische en andere functies (melkerij, waterkerskwekerij)
- Bestemmingen gebouwen veranderen eveneens

Axialiteit van de dreef wordt een ruimtelijk gekaderde, vloeiende zichtlijn

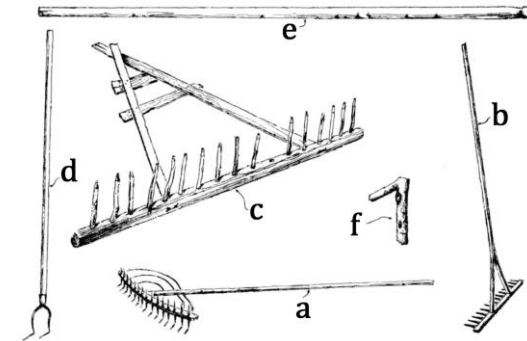

Detail uit de kaart van de tiende van Wezembeek, met weergave van het kasteel, de kerk en twee 'warandes': van den heer Van Wefenbeke en van den h^r Pastor. @ <http://www.cartesius.be/>

Tekening naar plan van landmeter Petrus, Carolus De Becker uit 1811, opmeting voor de openbare verkoop @ Caluwaerts, Op. cit., pp. 70, ingekleurd AV

Landbouw en vrije tijd ruimtelijk geïntegreerd in het landschapontwerp

Oude gereedschappen, met b) hooihark, @ C.C.W.J., Boeren voortvaring in de oude landschap, termen en gebruiken van het boerenbedrijf in Drenthe, Assen, 1960.

Beeld- en landschappelijke kwaliteit: alle registers open

Zuidzijde van het kasteel. Kuipen met exotische planten staan langs de toegangsweg en op de binnenkoer, voor 1911 (datering aan de hand van poststempel) @ Delcampe.net

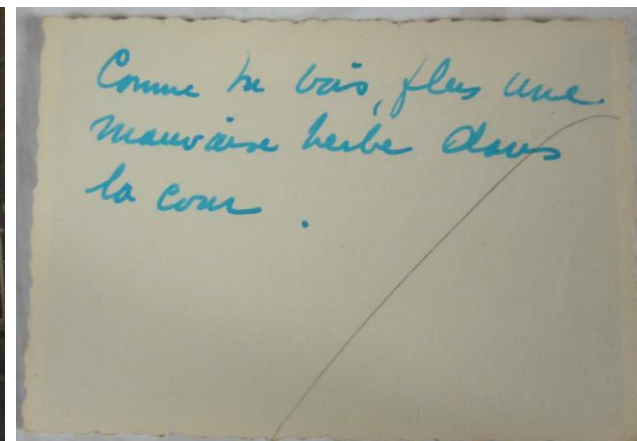
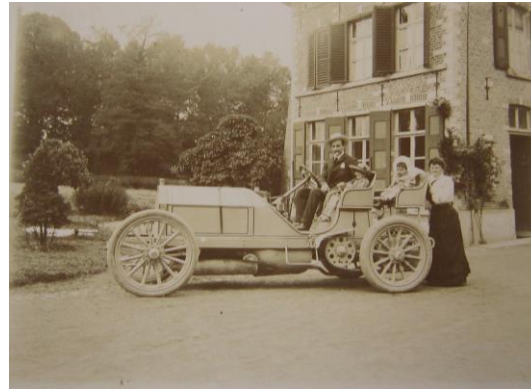
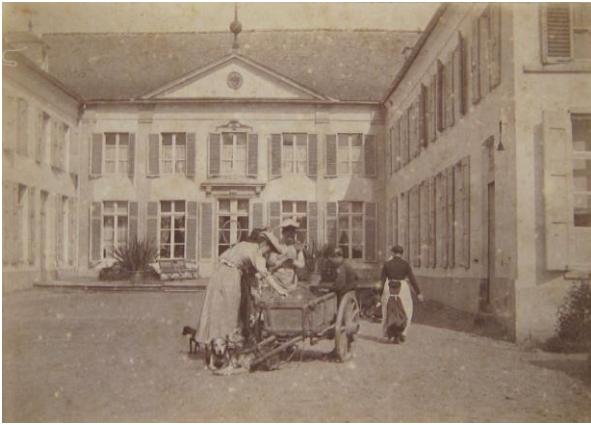
Noordgevel vanaf de overliggende oostelijke oever, cirkelvormig paviljoen met puntdak, bootje aangemeerd aan het kasteleiland (1904 poststempel) @ verzameling AV

Stoffering van de landschapstuin: rotseerwerk, cementrustiek, paviljoenen

Veranderingen door de tijd: verder kijken dan het thema van de foto

Landschap en landbouw: gebouwen, infrastructuur en circulatie

Melken van de koeien op de weide
@ AF_KDB

Ruimen van de mestvaalt @ AF_KDB

Nieuwe melkerij, ca. 1898-1899, foto F. Maurin,
@AF_MDB

Het erf van de Heystvaarthoeve, s.d.
@ AF_KDB

Le grand camion de la haiterie - de Hout

Familie van de voorman en
werkkrachten, ca. 1898-1899, foto J. Van
der Heyden @ Vande Vondele - Anthonis

Teloorgegaan: de moestuin

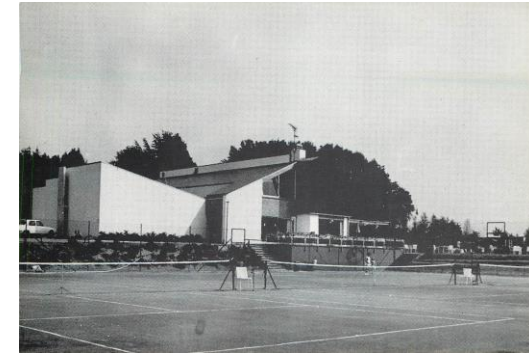
1948, moestuin bewerkt @ NGI

Weg tussen paardenstallen en moestuin @ AF_KDB

De hovenier

Zicht op tennisvelden en het clubhuis.
Verzorgde architectuur (jaren 1960)
en aanleg @ delcampe.net

Luchtfoto huidige bezetting:
sportinfrastructuur, 2021 @
Google earth

- Voor het beheer werd meestal een professionele hovenier aangetrokken.
- De organisatie van een moestuin vroeg ook een goede bereikbaarheid. Er moest een verbinding zijn met de stallen en met af- en aanvoerwegen voor benodigdheden zoals mest.
- Bagger bijvoorbeeld, gold als een goede meststof en werd daarom graag gebruikt in de moestuin. Die bagger moest dan wel van de vijver tot in de moestuin geraken. Vijvers werden met dat doel regelmatig geruimd. Fürst Pückler adviseerde zelfs om dit elke drie jaar te doen. Uit 'Methodologie voor het beheer van historische tuinen en parken in Vlaanderen', p. 148. <https://publicaties.vlaanderen.be/view-file/18357>

Nog terug te activeren: de waterkerskwekerij, ijskelder(?)

Luchtfoto 1948: duidelijke aanwezigheid van de lineaire structuur van de waterkersbedden @NGI

Waterkersbedden, te Laken @ <https://www.rtb.be/info/regions/detail/a-laeken-le-cresson-pousse-depuis-pres-d-un-siecle?id=10345671>

Duidelijke weergave van waterkersbedden die ook op het terrein nog zichtbaar zijn @ digitaal hoogtemodel, geopunt.be

- De waterkerskwekerij in het laagste deel van het domein maakte gebruik van het bronwater dat op het domein voorradig was.
- De voorwaarden om waterkers te verbouwen zijn helder, ondiep water en een laag debiet.
- De bedden, eerst noordoost/zuidwest georiënteerd (luchtfoto 1948), veranderen nadien van richting.
- Het omkeren van de bedden: mogelijk te maken met wijzigende inzichten betreffende de exploitatie.
- De oppervlakte van de waterkersbedden (1969) bedraagt ca. 1.600 m². De bedden zijn ca. 75 tot 80 meter lang

Andere waarden / uitdagingen treden op de voorgrond, huidige waarden dankzij of ondanks historische diversiteit?

- Vijvers (Eutrofe plas, 2)
- Beken
- Beukenbos
- Kasteelpark
- Elzen-essenbos
- Graslanden
- Holle weg
- Bronnen

- Rijke biodiversiteit
- Oude bomen (veteraanbomen)
- Oude bosplanten
- Avifauna
- Vleermuizen

Landschapseenheden gedefinieerd: kader voor maatregelen

Vijvers, beken en grachten

Boomgaard, grasland en erven

Bosbestanden

Totaalbeeld

Landschapseenheden en gebouwencusters

1. **Kasteel en bijgebouwen:** centrale wooncluster
2. **De molensite en dienstgebouwen:** noordelijke wooncluster
3. **Infrastructuur aan de Dezangrélaan:** sport en recreatie
4. **Historische as tussen kasteel en kerk:** openruimte corridor
5. **Open ruimte ten oosten van het kasteleiland:** relict Engelse landschapstuin
6. **De kasteelvijver:** waterschap
7. **Dexia-vijver:** waterschap
8. **Bos:** westelijke lob, met holle weg
9. **Bos:** oostelijke lob, oud bos met veteranabomen
10. **Bos:** zuidelijke lob, met bijzondere bomen, bron, ijskelder
11. **Nieuwe bosrand:** bosontwikkeling
12. **Camping:** recreatie met alternatieve verblijfsvormen

Kleinschalige camping naar grote infrastructuur

De camping met Sint-Pieterskerk van Wezembeek-Oppeem op de achtergrond, 1971 @ AF_KDB

Impact aanleg camping @ luchtfoto 1969, NGI, afdruk in AF_MDB

- Start na WOII
- Uitbreiding en verhuis 1969-1971
- Heden: zoektocht naar kwaliteit
- Reconnecteren met moestuin?

Zicht op eerste en de nieuw aangelegde camping (achtergrond) die hoger gelegen is, en aangelegd werd op een (kunstmatig afgevlakt) plateau, 1971 @ AF_KDB

1. Goed beheer in harmonie met het landschappelijk erfgoed

- Beheer oude bomen en bos
- Zorg voor de open ruimte
- Waterbeheer

2. Goed beheer in harmonie met het architecturaal erfgoed

- Gebouwen wonen, werken en recreatie
- Waterbouwkundige kunstwerken: bruggen, monniken, ...

3. Natuurlijke bronnen inschakelen

- Energie uit water, wind, zon, groen
- Permacultuur-netwerk

4. Open naar de maatschappij

- Deeltuinen, voedselbos, snoephaag
- Educatief, creatief
- intergenerationeel
- Mentale gezondheid en spirituele kracht

5. Duurzaam op lange termijn

- Financieel leefbaar
- Goed voor mens en dier
- Zero waste

Bouwelhof, Grobbendonk

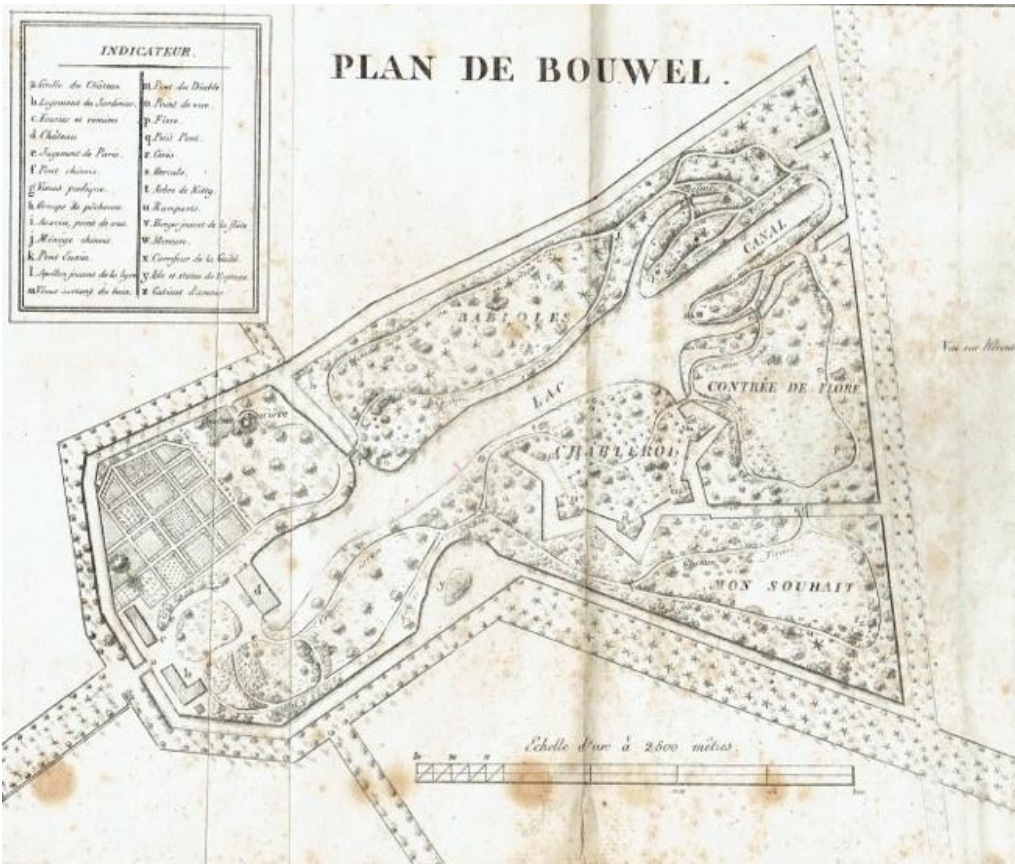

**Van strak naar 'landschappelijk',
van grachten en kanaal naar spiegelvijver.
Een gedicht gepubliceerd in 1825 .**

Landschap en water in een nieuw kleedje, maar met dezelfde bezorgdheden

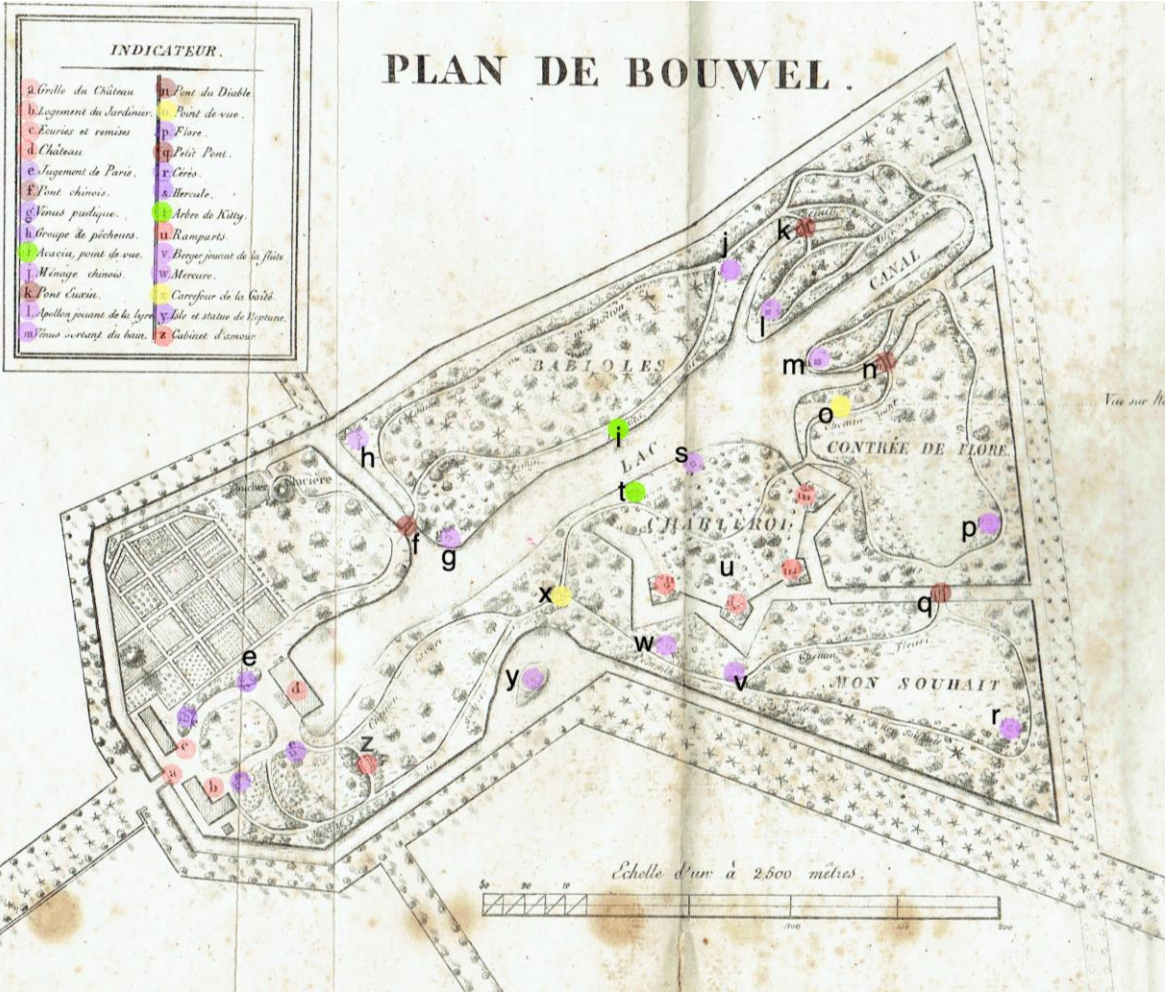

Kaart uit 1771-1778, Ferrariskaart @ KBR

Plan de Bouwel, 1925, door Chevalier L'Évêque de la Bassemoûturie. (Chevalier L'Évêque de la Bassemoûturie, Description de Bouwel. Poème, L'imprimerie Suhaut, Sedan, 1828.)

Een gedicht met een plan: 1813/ 1825

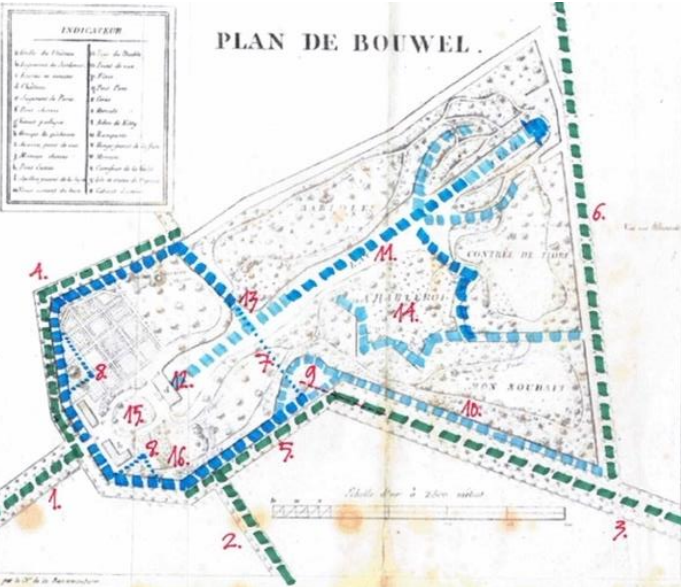
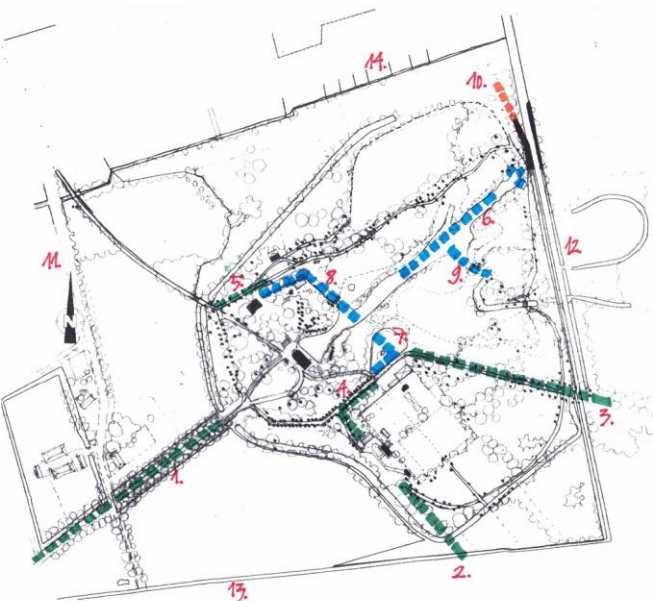
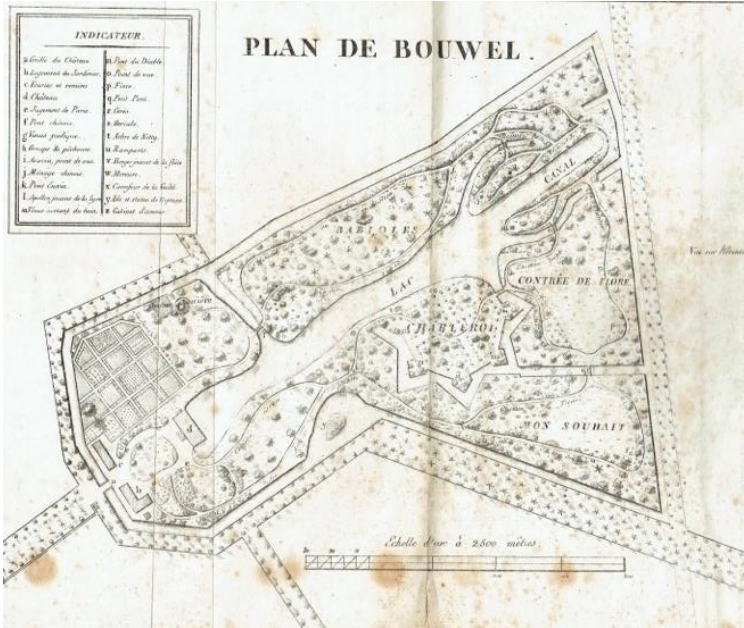
Plan de Bouwel, 1925, de letters die verwijzen naar de legende.

a	Grille du Château	Hek van het Kasteel
b	Logement du Jardinier	Verblijf van de Tuinman
c	Écuries et remises	Stallingen en bergingen
d	Château	Kasteel
e	Jugement de Paris	Parisoordeel
f	Pont chinois	Chinese brug
g	Vénus pudique	Kuise Venus
h	Groupe de pêcheurs	Groep vissers
i	Acacia, point de vue	Acacia: zichtpunt
j	Ménage chinois	Chinees huishouding
k	Pont Euxin	De brug Euxinus
l	Apollon jouant de la lyre	Apollo die de lier bespeelt
m	Vénus sortant du bain	Venus die het bad verlaat
n	Pont du Diable	Duivelsbrug
o	Point de vue	Zichtpunt
p	Flore	Flora
q	Petit pont	Kleine brug
r	Cérès	Ceres
s	Hercule	Hercules
t	Arbre de Kitty	De boom van Kitty
u	Ramparts	Vestingen
v	Berger jouant de la flûte	Fluit spelende herder
w	Mercure	Mercurius (Hermes)
x	Carrefour de la Gaîté	Kruising van de vrolijkheid
y	Isle et statue de Neptune	Eiland met Neptunusbeeld
z	Cabinet d'amour	Priemel van de Liefde

Het beeld van Ceres op het kasteeldomein, ze staat echter niet meer op haar originele locatie.

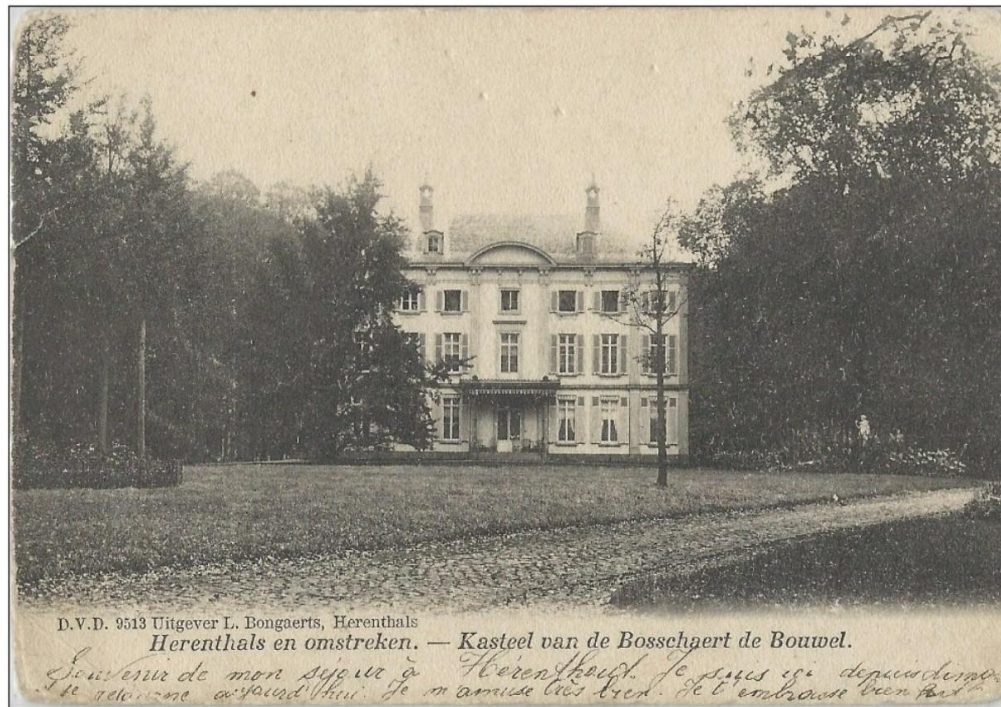
Elementen die al eeuwen mee gaan: vergelijking Ferrariskaart tot heden

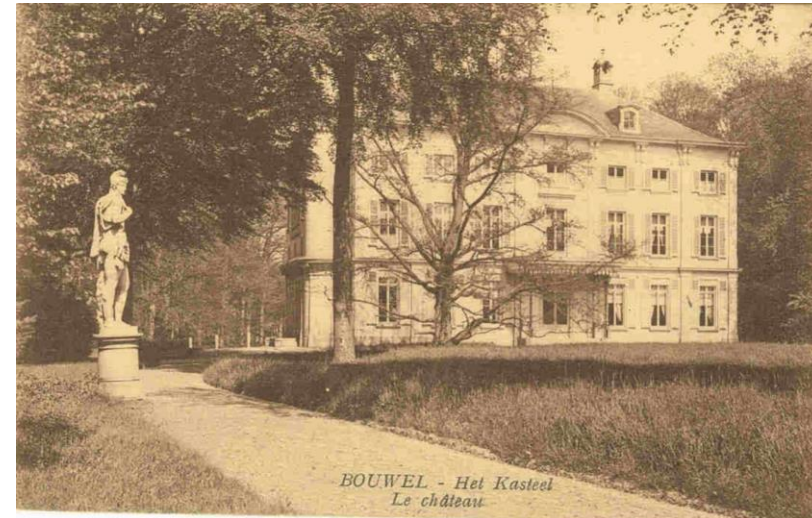
Scenografie – beeldopbouw: robuuste stucturen en zones ongewijzigd

- Lindendreef versus losse aanplant bomen en bosrand
- Voorplein
- Circulatie in een lus
- Beelden ontvangen de bezoeker

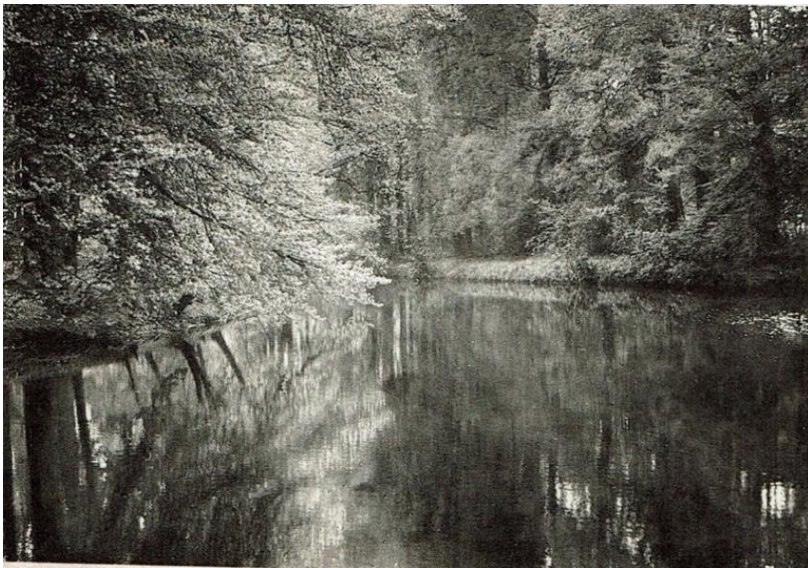
Kasteel op eindpunt van de zichtas

Paris, beeld uit de beeldengroep

@ ([Bouwel, kasteel - kempenserfgoed.be](http://Bouwel,kasteel-kempenserfgoed.be))

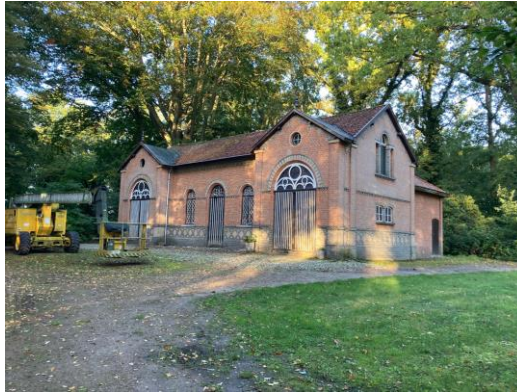
Scenografie – beeldopbouw: water in vele vormen

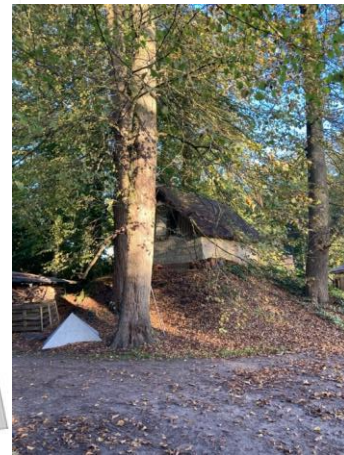
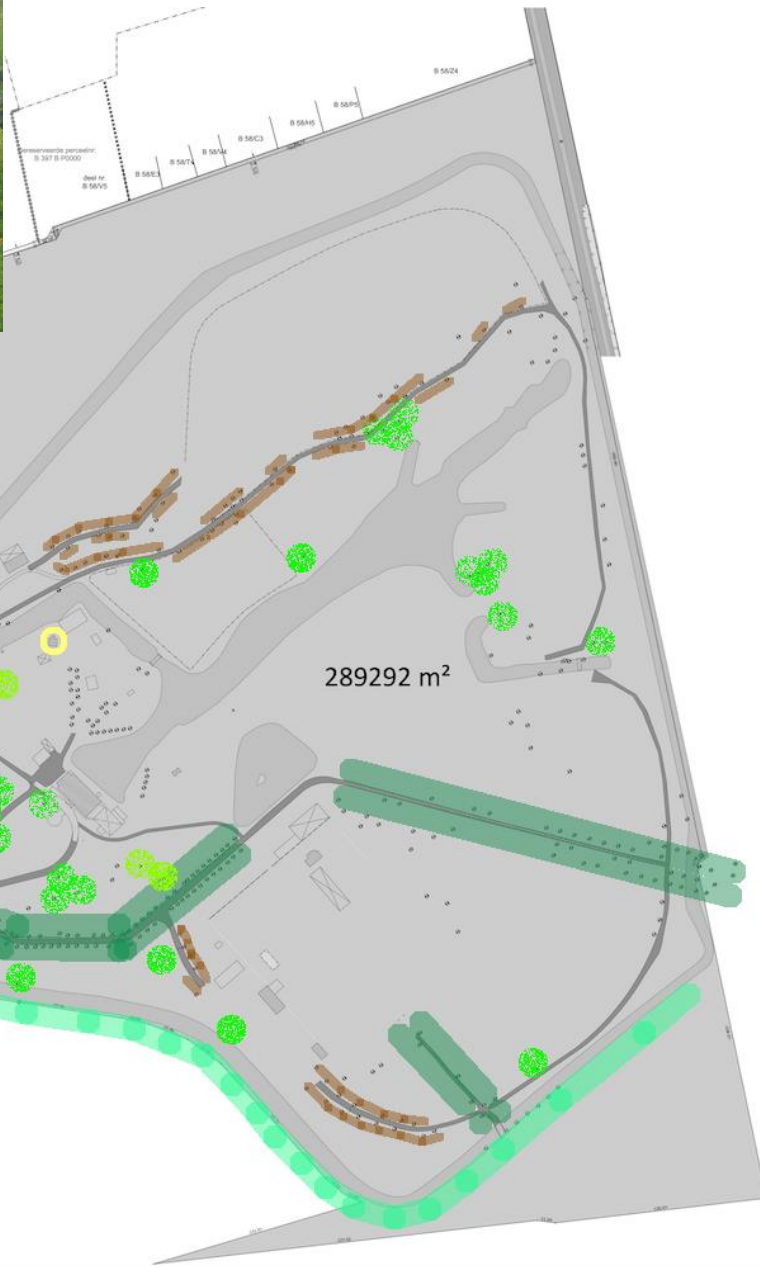
- Serpentinevijver, Neptunusvijver, grachten
- Overhangende boomkruinen en grazige oevers bepalen het beeld. De afstand tussen de bomen en de waterrand zorgt ervoor dat er voldoende ruimte is voor het onderhoud van de oevers.
- Oneindigheid gesuggereerd

Scenografie – beeldopbouw: constructies als follies geplaatst

Groen erfgoed, ZEN-erfgoed

Aanbevelingen ter ondersteuning, behoud en beheer van historische sites

1. **Nood aan een kenniscentrum, documentatiecentrum, gespecialiseerde bibliotheek, archief, databank**
2. **Onderzoek promoten in plaats van ontmoedigen (bouwhistorisch onderzoek wel betoelaagd, landschapshistorisch onderzoek niet meer)**
3. **Dialoog met eigenaars (publieke en private)**
4. **Aanreiken nieuwe pistes voor beheer: tradities en ambities verzoenen**
5. **Opleiding aantrekkelijk maken en actualiseren: ontwerpen vanuit het DNA van het landschap**
6. **Methodologie voor de studie van historische sites verfijnen, verspreiden, aanbevelen (landschappen, parken, tuinen, begraafplaatsen, squares, ...)**
 - Onderzoek
 - Inventarisatie bestaande toestand
 - Interdisciplinair werken: geschiedenis maakt daar deel van uit en heeft ook zijn wetmatigheden
7. **Landschapswacht naar analogie met monumentenwacht**

Dank voor jullie aandacht

Vragen